

ВІДГУК

**офіційного опонента - доктора юридичних наук, професора
Кузьменко Оксани Володимирівни
на дисертацію Бойка Олега Володимировича
на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод
людини і громадянина», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження зумовлена потребою модернізації інституційних компонентів захисту прав і свобод людини в контексті масштабної трансформації правової системи України та процесами євроінтеграції. В умовах повномасштабної військової агресії проти України та запровадження правового режиму воєнного стану виникає об'єктивна потреба в дослідженні та переосмисленні функціонального призначення інституту нотаріату, який еволюціонує від суто формального інструменту фіксації правочинів до статусу важливого правозахисного інституту превентивного характеру, що забезпечує стабільність цивільного обороту у правовій сфері. Науковий інтерес до зазначеної проблематики посилюється зміною парадигми співвідношення публічного та приватного права. Міжнародно-правові стандарти та досвід держав континентальної правової традиції демонструють стійку тенденцію до розширення меж позасудових форм захисту суб'єктивних прав осіб. В умовах воєнного стану нотаріат ефективно реалізує функцію превентивного правосуддя, охороняючи права суб'єктів на стадії їх формування, нотаріус запобігає виникненню майбутніх правових спорів, що оптимізує навантаження на суди та забезпечує оперативний, доступний захист законних інтересів громадян без звернення до органів правосуддя. Разом з тим, попри вагоме практичне значення, теоретико-методологічні основи функціонування нотаріату як елемента правозахисного механізму держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення залишаються розробленими не повною мірою.

Потребують додаткового дослідження питання нормативно-правового регулювання нотаріальної діяльності в умовах тимчасової окупації територій, цифровізації нотаріальних процесів, забезпечення збереження нотаріальних архівів, а також особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Зазначені чинники у своїй сукупності обумовлюють доцільність, актуальність, теоретичну та практичну значущість обраного напрямку даного дисертаційного дослідження.

З огляду на актуальність теми, логічним є зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до сучасних пріоритетів державної політики України у сфері розвитку науки, правової системи та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тематика роботи узгоджується з положеннями Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», зокрема в частині розвитку суспільних і гуманітарних наук, спрямованих на утвердження принципу верховенства права, захист прав людини та модернізацію правових інститутів. Проблематика дисертації відповідає стратегічним орієнтирам, визначеним Указом Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № 722, зокрема цілям щодо утвердження справедливих, мирних та інклюзивних суспільств, забезпечення доступу до правосуддя та ефективних, підзвітних інституцій на всіх рівнях.

Дослідження узгоджується з положеннями Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, та Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини. Питання цифровізації нотаріальної діяльності та трансформації інституту публічної довіри кореспондують положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179, а також Стратегії цифрової трансформації України та концептуальним засадам розвитку електронних публічних послуг, спрямованих на підвищення доступності, ефективності та безпеки реалізації прав громадян. Дисертаційне дослідження

виконано в межах планової науково-дослідної роботи (НДР) кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права Факультету права та міжнародних відносин КАІ на тему: «Теорія та практика забезпечення прав людини в умовах сучасних викликів і загроз» (№ 36-2022 /13.01.01).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Обґрунтованість положень дисертації забезпечується використанням загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких зумовлене метою роботи та логікою розкриття проблематики інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Обраний методологічний інструментарій є виправданим і ефективним. Отже, з методологічної точки зору дисертація виконана на високому науковому рівні, а вибір методів дослідження є вдалим та відповідає предмету роботи.

Мета дослідження полягає у поглибленні наукових знань і теоретико-правових підходів до розуміння сутності інституту нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина на основі комплексного аналізу наявних наукових доктрин, міжнародних стандартів, європейського досвіду та чинного законодавства України. Для досягнення зазначеної мети в дисертаційній роботі доволі логічно було поставлено виконання *таких завдань*: здійснити ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту нотаріату, виявивши основні етапи його еволюції та трансформації правового статусу в різні історичні періоди; проаналізувати генезу наукових підходів до осмислення інституту нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина та узагальнити основні доктринальні концепції його правової природи; провести порівняльно-правовий аналіз еволюції та сучасного функціонування світових систем нотаріату, визначивши їхні інституційні моделі, спільні риси та відмінності з позицій захисту прав людини; розкрити аксіологічні засади інституту нотаріату, визначивши його поняття, завдання та ціннісне призначення в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина; дослідити систему чинних правових приписів, що утворюють

юридичну основу організації та діяльності нотаріату в Україні, з урахуванням міжнародних стандартів і європейських підходів; проаналізувати структурні складові інституту нотаріату, зокрема систему, функції та принципи нотаріальної діяльності, з позицій їх ролі у превентивному захисті прав людини; обґрунтувати концепцію конвергенції приватноправових і публічно-правових засад як методологічну основу вдосконалення національного законодавства про нотаріат; дослідити організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату в Україні з урахуванням іноземного досвіду, міжнародних механізмів захисту прав людини, а також сучасних процесів медіації та цифровізації нотаріальної діяльності; сформулювати теоретично обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат, спрямовані на посилення його ролі в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах сучасних викликів.

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють організацію та здійснення нотаріальної діяльності, а також визначають механізми забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Обґрунтування авторських висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства України про нотаріат здійснено з урахуванням міжнародних стандартів і практики правового регулювання нотаріальної діяльності у зарубіжних державах.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять положення загальної теорії держави і права, конституційного, адміністративного та цивільного права, а також окремі положення фінансового і цивільного процесуального права, що дало змогу комплексно осмислити інститут нотаріату як складову механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина в умовах конвергенції публічно-правових і приватноправових засад правового регулювання.

Емпіричну базу дослідження становлять дані щодо стану правового регулювання нотаріальної діяльності та практики функціонування інституту нотаріату на національному й міжнародному рівнях, зокрема матеріали правозастосовної практики, офіційні статистичні дані, аналітичні звіти, а також результати впровадження цифрових і організаційних моделей нотаріату в державах Європейського Союзу.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається тим, що робота є комплексним науковим дослідженням, у межах якого інститут нотаріату розглядається не ізольовано, а як складова механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У роботі здійснено цілісне теоретико-правове, історико-правове та порівняльно-правове осмислення нотаріату крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад, міжнародних стандартів прав людини та сучасних трансформацій правового захисту. Автором запропоновано низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають його особистий внесок у висвітлення досліджуваної проблеми.

Заслуговує на увагу те, що дисертантом уперше аргументовано впровадження у науково-теоретичний обіг авторської концепції історичної природи українського нотаріату як превентивного публічно-приватного інституту, що еволюціонував від звичаєвих форм фіксації правочинів до системного механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, де поєднання публічно-правового та приватноправового елементів формує органічну модель, притаманну українським правовим традиціям, заснованим на етнічних цінностях довіри та охорони правового порядку.

Позитивно хотілося б відзначити, що Олегом Володимировичем запропонований авторський підхід до структуризації правових приписів, що регулюють нотаріат, за їх функціональним призначенням (організаційні, процедурні, контрольні, гарантійні), завдяки чому автором було виявлено системні зв'язки між нормами різних галузей права та доведено їх

узгодженість у межах єдиного механізму правового забезпечення нотаріальної діяльності.

Дисертант у своїй роботі пропонує авторську інтеграційно-дихотомічну модель українського конвергентного нотаріату як самостійну теоретико-правову конструкцію, структуровану за п'ятьма системоутворюючими компонентами (статус, регулювання, функції, контроль, відповідальність), в рамках якої він розглядає нотаріат як інтегративний механізм публічно-приватної юрисдикції, що функціонує на засадах єдності правового простору та превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина.

Заслуговує на увагу здійснена автором системна класифікація функцій нотаріату, шляхом їх концептуалізації як галузевої проекції загальнодержавних функцій у сфері превентивної юстиції, що опосередковує місце нотаріату у механізмі публічно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина та, яка відповідно, побудована на поєднанні подвійної (публічно-правової та приватноправової) природи нотаріату з часовою логікою їх реалізації (*ex ante*, *in acto*, *ex post*), що дозволяє розкрити превентивний, правозахисний і гарантійний потенціал нотаріальної діяльності.

Позитивно хотілося б відзначити, що у роботі здійснено спробу класифікації принципів інституту нотаріату, в частині осмислення доктринальних підходів до принципів нотаріальної діяльності як нормативно-ціннісного фундаменту, що забезпечує узгодженість публічно-правової природи нотаріату з його приватноправовим призначенням.

Заслуговує на увагу позиція дисертанта щодо визначення дуалістичної (публічно-приватної) природи сучасного українського нотаріату шляхом аргументації положень, що характеризують механізм взаємодії державного регулювання та приватної ініціативи, що слугує їх органічному доповненню та функціональності: приватноправовий елемент слугує інструментом підвищення доступності, конкуренційності та оперативності нотаріальних послуг; публічно-правовий елемент забезпечує легітимність, стандартизованість і обов'язковість процедур; синтез цих елементів формує

українську модель нотаріату як превентивного публічно-приватного механізму захисту прав і свобод.

Також слід наголосити на значущості концепції превентивної функції нотаріату, яку автор доповнює медіаційним і цифровим вимірами як інструментами гуманізації правового порядку в контексті двох взаємопов'язаних складових: розуміння організаційно-правових форм цифровізації нотаріальної діяльності крізь призму конвергенції публічно-правових і приватноправових засад.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження. Результати наукового дослідження мають як науково-теоретичний, так і прикладний характер, оскільки можуть бути використані у правотворчій діяльності під час підготовки проєктів нормативно-правових актів та внесення змін і доповнень до чинного законодавства України про нотаріат з метою вдосконалення механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема в частині нормативного закріплення конвергентної природи нотаріальної діяльності, розширення превентивних функцій нотаріату, запровадження електронного нотаріального акту та імплементації європейських стандартів публічної довіри. У правозастосовчій діяльності - для вдосконалення практики здійснення нотаріальних дій, застосування норм законодавства про нотаріат органами юстиції та нотаріусами, забезпечення єдності нотаріальної практики, підвищення рівня правової визначеності, превентивного захисту прав і свобод людини і громадянина. У науковій та освітній діяльності - під час викладання студентам закладів вищої освіти юридичних дисциплін: «Теорія права», «Конституційне право України», «Адміністративне право України», а також у процесі підготовки відповідних розділів підручників і навчальних посібників, розроблення навчально-методичних матеріалів, наукових статей і доповідей з проблем забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Ознайомлення зі змістом дисертації дає підставу констатувати, що вона характеризується логічним та

чітким змістовним наповненням, науково коректними та переконливими висновками. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Перший розділ присвячено теоретичним та історичним основам становлення та розвитку інституту нотаріату, зокрема автором було розкрито генезу дослідження інституту нотаріату в системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина та здійснено порівняльний аналіз еволюціонування світових систем нотаріату.

У другому розділі дисертації досліджено теоретико-правові засади інституту нотаріату, автором застосовано аксіологічний підхід до дослідження поняття та завдань нотаріату в контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина, систематизовано структурні складові нотаріату: систему, функції та принципи.

Третій розділ дисертаційного дослідження зосереджує увагу на імплементації в законодавство України іноземного досвіду в контексті міжнародних механізмів забезпечення прав людини і громадянина, досліджено конвергенцію приватноправових і публічно-правових засад для вдосконалення національного законодавства про нотаріат та організаційно-правові аспекти імплементації інституту нотаріату.

Апробація результатів. Результати дослідження висвітлено у 13 публікаціях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України та 8 тез доповідей, що представлені у матеріалах всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що висуваються до такого виду робіт і наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Зміст дисертації свідчить про написання її українською мовою із дотриманням наукового стилю.

Академічна доброчесність. Під час вивчення тексту дисертаційного дослідження та наукових праць Бойка Олега Володимировича фактів порушення принципів академічної доброчесності не було встановлено, саме тому можна зробити висновок, що дисертація на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина» є оригінальним науковим дослідженням.

Зауваження та пропозиції за змістом дисертації. Враховуючи актуальність дослідження, наукову новизну, високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість результатів, слід зазначити, що окремі положення дисертаційного дослідження Олега Володимировича Бойка є дискусійними, а окремі висновки потребують більш розгорнутого обґрунтування. Зокрема :

1. Заслуговує на увагу висновок автора щодо зміни доктринальних уявлень про нотаріат у контексті забезпечення прав людини. Разом з тим, залишається дискусійним питання: у чому саме виражається цей перехід на практиці, окрім зміни наукової термінології? Виникає потреба у конкретизації, які саме нові права, свободи чи реальні гарантії отримав громадянин у межах «багатовимірною людиноцентричного осмислення нотаріату».

2. Аналізуючи нормативний масив, автор пропонує власну структуру правового регулювання, виокремлюючи, зокрема, «підзаконний» та «відомчий» рівні як два різні ступені. Такий підхід вбачається дещо дискусійним, оскільки у вітчизняній доктрині підзаконні нормативно-правові акти традиційно розглядаються як єдина родова категорія, що вже включає в себе акти міністерств та відомств. На наш погляд, така позиція потребує від дисертанта більш чітких методологічних критеріїв розмежування.

3. Заслуговує на увагу спроба автора включити до структури моделі нотаріату інституційно-технологічний компонент (цифровізацію та електронні механізми довіри). Водночас виникає запитання: чи доцільно виокремлювати технологічний аспект як рівнозначний компонент моделі поруч із

фундаментальними публічно-правовим та приватноправовим критеріями? На наш погляд, цифровізація та електронні інструменти є скоріше сучасною формою (або засобом) здійснення нотаріальної діяльності, аніж її самостійним сутнісним компонентом у механізмі забезпечення прав людини. Пропонуємо розкрити співвідношення цих категорій більш детально.

4. Пропозиція дисертанта щодо кодифікації нотаріального законодавства у формі кодексів викликає певні сумніви з погляду прагматики законотворчості. Традиційно в українській та європейській правових системах кодексами регулюються масштабні, самостійні галузі права (цивільне, кримінальне, адміністративне). Створення окремих кодексів для нотаріату є надмірним накопиченням кодексів, що ускладнює систему законодавства. Пропонуємо додатково обґрунтувати необхідність саме кодифікаційної форми регулювання.

5. У третьому розділі дисертації дисертантом приділено увагу зарубіжному досвіду функціонування нотаріату латинського типу, розкрито позитивний досвід окремих країн. Бажано було б конкретизувати, які саме елементи європейських моделей забезпечення прав людини нотаріусами можуть бути імплементовані в законодавство України вже сьогодні, враховуючи євроінтеграційний курс України.

6. У дисертації автором констатовано, що нотаріально-медіаційна функція відображає публічно-приватну гармонізацію сучасного правопорядку. Бажано, щоб дисертант конкретизував практичні інструменти, які, на його думку, здатні перетворити цю теоретичну функцію на дієвий позасудовий механізм захисту прав людини.

Разом із тим, незважаючи на висловлені зауваження, які мають здебільшого дискусійний характер, є підстави вважати, що дисертація Бойка Олега Володимировича на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина», носить характер самостійної, достатньо кваліфікованої наукової праці, в якій отримано нові результати. Дисертація містить раніше не представлені положення, отримані автором особисто.

Робота має відповідну наукову цінність і містить важливі положення для подальшого розвитку та вдосконалення чинного законодавства.

Загальний висновок та відповідність вимогам. Дисертаційна робота Бойка Олега Володимировича на тему «Інститут нотаріату в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина», є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, у якому послідовно та повно вирішено поставлені наукові завдання. Стиль викладу матеріалу є науковим, логічним, послідовним і зрозумілим. За актуальністю, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю отриманих результатів, їх теоретичним і практичним значенням, змістом та повнотою викладення у наукових публікаціях дисертація відповідає вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

**Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного та
міжнародного права
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана**

Оксана КУЗЬМЕНКО

